

Koltay András: Sajtószabadság. Egy közös európai eszme szabályozása.

ORAC Kiadó, Budapest, 2024.

Opponensi bírálat az MTA doktori pályázat során benyújtott könyvről

Az értékelt könyv eredetileg angol nyelven jelent meg 2024-ben a *Media Freedom and the Law: The Regulation of a Common European Idea* címmel (címmel?) a neves Routledge kiadónál. Az értékelt mű tehát alapvetően külföldi, mondhatni globális olvasóközönségnek készült. A magyar fordítás is e könyv alapján készült és ez határozza meg a hangsúlyait. Ezt a szempontot azért kell kiemelni, mert a munkának viszonylag kevés magyar történelmi és hatályos jogi vonatkozása van, hiszen elsődleges és eredeti célja – ahogyan a címe is jelzi – *egy közös európai eszme szabályozásának* a bemutatása volt, alapvetően a globális közönség számára.

Ettől még kérdés marad az, hogy történelmileg Magyarország, mint Európa része, mit adott Európának és Világnak a sajtószabadság vonatkozásában? Volt-e esetleg valamiben eredeti hozzáadott értéke. különlegessége, újítása? Ennek megállapítása nyilván nem a jelen publikáció célja és ezt nem is kell számon kérni rajta. Mindenesetre figyelemre méltó elem, hogy egészen a polgári kor végéig érvényesülő magyar történelmi alkotmány konstrukciója milyen kiemelt helyen kezelte a sajtószabadságot. Ha abból indulunk ki, hogy a polgári alkotmányosság 1848 tavaszán született meg, akkor szembejövő, hogy az 1848. március 15-én felolvasott Tizenkét Pont nevű dokumentum már az első pontban követelte a sajtószabadságot és a cenzúra eltörlését, valamint az is, hogy az áprilisi törvények között is ott szerepelt a sajtó- és vallásszabadság garantálása (lásd az 1848. évi XVIII. és XX. törvénycikkeket). A témának nyilván voltak árnyoldalai is, amelyek közé például a dualizmus kori nemzetiségi sajtóperek tartoztak.

Bár a könyv címe kifejezetten egy európai eszméről tesz említést, a szövegben nagyon hangsúlyosan szerepelnek az amerikai szabályozási vonatkozások is. Ez helyes és logikus is, hiszen az USA sok szempontból olyan markáns és meghatározó szabályozási modellt képvisel ebben a témában, amely modell bemutatása nélkül az európai kontextus prezentálása is hiányos, egyoldalú, akár már-már hibás és nehezen érthető lenne. Sőt, az európai modell sajátosságai is csak ebben a párhuzamos kontextusban érthetők meg.

Az európai felfogás értékelésénél a szerző kiemelte, hogy „*A szólásszabadság európai felfogása elismeri a jogosultság pozitív jellegét, az államtól tartózkodást követelő negatív jelleg mellett. Ez utóbbi arra kötelezi az államokat, hogy azok ne avatkozzanak be a közügyek vitáiba.*

A pozitív jelleg alapján azonban bizonyos esetekben biztosítaniuk kell a szólásszabadság tényleges gyakorlásának lehetőségét.“A kiválóan dokumentált és lábjegyzetelt könyvből, amely alapvetően az angol nyelvű szakirodalomra támaszkodik, viszont kiderül, hogy a szerzőhöz nem annyira az imént említett európai többségi felfogás áll közel, hanem inkább az amerikai többségi elképzelések, amelyek azonban Európában inkább kisebbségben vannak. Ez nem kritika, hiszen erre az érték- vagy oldalválasztásra a szerzőnek joga van. Ezt a felfogást, illetve hozzáállást inkább a könyv alapirányainak megértése szempontjából célszerű kiemelni.

E két – amerikai és európai – megközelítés tulajdonképpen a téma két alappillérét képviseli, legalábbis az úgynevezett nyugati világban belül, azon túlra pedig a könyv nem terjeszkedik. Kérdésként viszont felmerülhet, hogy e tekintetben mi tartozik még a nyugati demokratikus jogállami világ fogalmába? Itt leginkább az olyan európai és/vagy angolszász gyökerű államok médiaszabályozása merül fel, mint Ausztrália, Kanada, Új-Zéland, esetleg Izrael, nem is beszélve az óriási Indiáról, amelyre annak idején komoly hatást gyakorolt Nagy-Britannia. Izgalmas, hogy ezen országok a sajtószabadság-szabályozási téma szempontjából melyik nagy modellhez tartoznak (ha egyáltalán tartoznak valahova) vagy melyikhez állnak közelebb?

Ezen államok megemlézése természetesen egyáltalán nem szükségszerű egy ilyen jellegű tudományos munkában. Annak területi meghatározása a szerző szuverén joga. Ezt a lehatárolást a szerző meg is tette az európai jelző használatával, illetve kiválasztásával. Az európai kontextusba itt többnyire az uniós és brit összefüggések tartoznak. Az előbbi bekezdés végén megfogalmazott kérdés az egész könyvben hangsúlyos amerikai összefüggések miatt merült fel, hiszen a könyv végső kicsengése a két nagy modell párhuzamos, de egymással valamennyire kölcsönhatásban lévő létezése. Itt röviden vagy vázlatosan csak az lenne érdekes, hogy a téma szempontjából a nyugati világban belül még milyen megvizsgálandó egyéb területi dimenziók, meghatározások, esetleg áthallások, összefüggések léteznek, létezhetnek.

Egy résztémára viszont célszerű lett volna részletesebben reagálni, nevezetesen arra, hogy az Európán belül a fő téma szempontjából hol helyezkedik el a posztoszocialista kelet-közép-európai régió? Az EU integráció óta eltelt 22 év ellenére (vagy miatt) lehet-e egyáltalán még elkülönítve beszélni erről a térségről? Vannak-e a térségnek most is specifikus vonásai, akár a jogi szabályozás, társadalmi felfogás vagy a gazdasági-tulajdonosi szerkezet szempontjából? Ha igen, akkor mi volt ezeknek a dinamikája? Mennyire különbözik a mostani helyzet az 1990-es évektől, azaz a preintegrációs időszaktól?

A könyv jól áttekinthető és logikus szerkezettel rendelkezik, valamint kiválóan dokumentált. Alapvetően angol nyelvű amerikai és európai szakirodalomra és szabályozásokra támaszkodik. Külön kiemelő, hogy a szerző nagyon jó és szemléltető képeket választott ki a téma dokumentálására, illetve „aláfestésére”. Ezek közül kettő magyar vonatkozású.

A 185. oldalon szerepel ugyan a harcokban megsérült Magyar Rádió 1956. évi fényképe, amely jól jelképezi, milyen küzdelmes lehet a sajtószabadságért, illetve ellenőrzésért folyó küzdelem. De már az első kép is magyar vonatkozású. A 25. oldalon szerepel Vinzenz Katzler egyik képe, amelyet a szerző egy 1908-s könyvből vett át. Ez esetben a Tizenkét Pont 1848 március 15-i kinyomtatásának képi megjelenítéséről van szó és az ábrázolt jelenet a Landerer nyomdában játszódik le. Idézet az aláírással szövegből: *„Ott némi huzavona után – a gépeit féltő nyomdász csendes javaslatára – Irinyi József a nagy fémszerkezetre tette a kezét, kijelentve: „E sajtót a nép nevében lefoglaljuk!”, amire Landerer csak annyit felelt: „Erőszaknak ellent nem állhatok.” E pillanatban – akkor még csak rövid időre ugyan, de – megszületett a magyar sajtószabadság.”*

A forradalmi események forgatagába került fővárosi nyomdász itt valószínűleg nemcsak a vállalkozása gépeit féltette, hanem az aznapi tettei későbbi hatósági, netán bírósági megítélésére is tekintettel próbált lenni. Mindez kiválóan dokumentálja a sajtószabadság témájának politikai érzékenységet, valamint jól visszaadja a közép-európai viselkedési és problémakezelési attitűdöket, a problémás helyzetek keretezését.

A publikáció az angolszász dominancia ellenére néhány fontos magyar szerzőre is hivatkozik, ami fontos, mert a magyar olvasónak segít jobban eligazodni a témában, még akkor is, ha a felhasznált magyar szakirodalmi források többnyire nem (csak) a magyar vonatkozású kérdések elmagyarázására szolgálnak. Az irodalomjegyzékben szereplő magyar szerzők közé tartozik tehát Bálint János, Bartóki-Gönczy Balázs, Gosztonyi Gergely, Huszár Daniella, Lapsánszky András, Lendvai Gergely Ferenc, Nyakas Levente, Papp János Tamás, Smuk Péter, Török Bernát, Udvary Sándor és Zódi Zsolt. Mindegyik esetben a téma kiváló szakértőiről van szó.

A könyv első fejezete a szólásszabadság védelmével, mint a sajtószabadság alapjával foglalkozik, majd a második fejezetben a sajtószabadság fogalmi és alkotmányjogi bemutatása következik. A harmadik és negyedik fejezet a sajtó szabályozására és a médiaszolgáltatások szabályozására koncentrálnak. Ez a finom különválasztás teljesen indokolt és az olvasót átvezeti a könyv egyik legizgalmasabb és egyben legnehezebben felfogható nagy hatodik fejezetéhez, amely az online platformok szabályozásával foglalkozik.

Mindegyik fejezet azonos séma szerint épül fel, azaz bevezetéssel kezdődik és a következtetésekkel zárul le. A szerző sok figyelmet szentelt a fogalmak tisztázásának és elhatárolásának, ami nagyon hasznos egy ilyen témájú munka esetében. Majdnem mindenütt jelen van a feljebb már említett amerikai-európai párhuzam prezentálása.

Szintén fontos kiemelni, hogy az egész könyvön keresztül végighúzódik az a lényeges gondolat, miszerint a jogi szabályozás mellett az adott területen nagyon fontosnak számítanak a társadalmi és intézményes (nem jogi) normák is, amelyek komolyan hozzájárulhatnak a közügyek értelmes megvitatásához, bár néha előfordulhat az is, hogy a hatásuk elnyomhat értékes véleményeket is. Ebből is látszik, hogy a szerző nem hisz a jog mindenhatóságában és helyesen jelzi, hogy bizonyos veszélyek kiküszöbölése nem a jogrendszer, hanem a társadalom feladata. (61. o.)

Ebből a szempontból viszont megfontolandó lett volna a jogtörténeti megközelítés aktívabb használata. Ez a megközelítés ugyanis különösen fontos olyan témák esetében, ahol nemcsak a hatályos jogról van szó, hanem az alapelvekről és alapértékekről is. Az alkotmányjogban ugyanis ezek nagyon hangsúlyosak, a kialakulásuk és gyakorlati működésük pedig konkrét jogtörténeti és politikai-társadalmi térben ment végbe. A jogtörténet nyilván nem mindig csak a 18. vagy 19. század ódon világát jelenti, hanem a 20. század első felét is. A szerző itt-ott megkísérelte a jogtörténeti szempontok bevonását, de ezen a területen talán még lenne kiaknázandó anyag és téma.

Az első nagy fejezetekben, amelyek hagyományos problematikával és az arra való jogalkotói reagálással foglalkoztak, a szerző főleg az elmúlt évtizedekre koncentrált. A második világháború és az európai közösségi integráció előtti összefüggések itt csak elvétve kerültek előtérbe. A korábbi, azaz 19. századi vagy a 20. század eleji összefüggések például a szólásszabadság elvének kialakulása kapcsán vagy a média társadalmi felelősségvállalásával összefüggésben merültek fel.

A könyv egyik legfontosabb állítása, hogy a médiaszolgáltatásokra vonatkozó, most létező uniós és nemzeti szabályozások összességében megnyugtató, vagy *„a lehető legkevésbé nyugtalanító”* módon vannak rendezve. Bonyolultabb a helyzet a többi érintett témával, ami logikus, hiszen olyan korban élünk, ahol nemcsak a technológia fejlődik rohamos tempóban, hanem annak terminológiája is. A jogalkotónak sokszor már annak megragadása is problémát okoz, hogy pontosan mit is akar szabályozni. Az online platformokkal foglalkozó fejezet is olyan témát jár körül, amely felettébb aktuális és új. Az értelmezéséhez és a kihívásai

kezeléséhez tehát innovatív gondolkodás és sok analógia szükséges. Ez egyaránt igaz a témával foglalkozó jogalkotókra és a kutatókra is.

Az online platformok alatt a szerző azokat a szolgáltatásokat érti, amelyeknek fő funkciójuk az, hogy „... lehetőséget biztosítsanak mások (felhasználók) beszédére, illetve ezek figyelemmel kísérésére, amilyenek például a közösségi média, a videómegosztók és a keresőszolgáltatások.” (223. o.) A platformok működésében mindvégig aktív szereplőként vannak jelen a felhasználók, akik számára a jogalkotás jogokat biztosít.

Maga a szerző is elismeri, hogy ez a rész némileg kilóg a könyve által tárgyalt témák sorából, mert „...részletesen foglalkozik a platformok általi szólásszabadság-korlátozás problémájával. A hagyományos média esetében ezzel szemben a fő kérdések az ő szabadságuk biztosítása körül forogtak, a szükséges és lehetséges korlátok azonosítása mellett.” (223. o.)

A platformok szabályozása főleg európai szemmel tűnik elengedhetetlennek. A fejezet három fő kérdést jár körül, nevezetesen azt, hogy milyenek a platformok kötelezettségei a jogellenes tartalmakkal szembeni fellépés tekintetében, továbbá milyenek a platformok által alkotott szabályok felhasználók beszédének korlátozására, és végül milyen dilemmákat vet fel a tartalmak platformok általi prioritizálásának gyakorlata.

A szerző itt deklarálta csak a szólásszabadsággal közvetlenül összefüggő kérdésekkel akart foglalkozni. Olyan kérdésekkel, mint a felhasználók adatainak védelme, a tulajdoni koncentráció kezelése vagy a platformok által okozott egyéb károk, a szerző deklarálta nem foglalkozott. A helyzetét megnehezítette, hogy itt még nem teljesen kiforrott szabályozásról van szó és sok tekintetben inkább a jövőbeli szabályozás lehetőségeivel kellett foglalkozni.

A könyv egyik erőssége az áttekinthetőség mellett a tipologizálási és csoportosítási hajlama. A szerző előszeretettel pontokba és táblákba szedte nemcsak eredményeit, illetve következtetéseit, hanem a fogalmakat, a fejlődési szakaszokat vagy a megoldási modelleket is. Ezen belül igyekezett a lehetséges európai megoldásokat is rendszerbe foglalni.

Összességében megállapítható, hogy komoly, a mai világot, a közéletet és a hétköznapijainkat is alapjaiban érintő téma feldolgozásáról van szó. A szerzőjét a téma elméleti feldolgozása során higgadtság, módszeresség és precizitás jellemezte. Ennek tükrében a doktori művet nyilvános vitára alkalmasnak tartom.

Budapest, 2026. szeptember 22.

Prof. Halász Iván DSc.